

УДК 343.1(477)

І.І. ПШЕНИЧНИЙ, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Ключові слова: перегляд судових рішень, нововиявлені обставини, новий Кримінальний процесуальний кодекс України, судове провадження, судові рішення

Із набуттям 20.11.2012 р. чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України [1] (далі – КПК) було суттєво змінено порядок ініціювання та власне перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у порівнянні з тим, що встановлювався як Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р. [2] (далі – КПК 1960 р.), так і Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1927 р. [3].

Авторами КПК було відновлено демократичні тенденції у розвитку даного інституту та повернуто ряд прогресивних положень, прописаних ще у Статуті кримінального судочинства 1864 р. [4], зокрема, щодо дії принципу змагальності та рівного доступу усіх учасників процесу до правосуддя. Разом із цим, аналіз положень чинного КПК показав, що окрім позитивних моментів у ньому також наявні і прорахунки та колізії, які певною мірою перешкоджатимуть ефективному перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Тому метою даної статті є, в першу чергу, висвітлення окремих проблем-

них моментів у нормативному регулюванні інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, а також пошук шляхів їх вдосконалення.

Проблематиці функціонування інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами за останні роки приділялась увага Г.П. Середи, О.М. Дроздова, В.М. Беднарської, О.Ю. Татарова та деяких інших вчених. При цьому необхідно відмітити, що увага науковців до аналізу та вирішення проблем практичного застосування норм даного інституту є недостатньою. А з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу така потреба лише посилилась.

Розпочати окреслене дослідження треба з аналізу ч.1 ст.463 КПК, у якій вперше у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві закріплено правило про те, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин. З приводу доцільності застосування вказаного положення у науці вже тривалий час точаться дискусії.

Наприклад, М.О. Громов вважає, що «відновлення справ за нововиявленими обставинами – це, значною мірою, особливий порядок, який, як нам уявляється, повинен реалізовуватись судом, що виніс вирок, ухвалу чи постанову. Феномен нововиявлених обставин у тому і полягає, що він не ставить під сумнів об'єктивність позиції суддів, що раніше розглядали справу, оскільки правова природа нововиявлених обставин, на відміну від додаткових (нових) матеріалів, що надаються у касаційні та наглядові інстанції, така, що вона не повинна слугувати доріканням за неправосудність судового рішення складу суду, який не знав про наявність нових обставин. Тому на момент винесення даних актів їх правомірність не викликала сумнівів. З поважних причин судді не змогли виявити дефектність доказів, злочинний характер поведінки осіб, що брали участь у справі. А якщо судді невинуваті у допущеній помилці і їх об'єктивність

та компетентність не викликає ніяких сумнівів, їм можна довіряти усунення помилкового вироку, ухвали чи постанови» [5, с.289].

Незважаючи на наявність раціонального «зерна» у висловленій позиції, у ній є також і слабкі місця. Про них пише А.А. Собенін, який не погоджується з позицією М.О. Громова, вважає, що відновлення провадження у кримінальній справі за нововиявленими обставинами є формою перегляду набутих законної сили вироків, ухвал та постанов суду, яка може здійснюватись лише вищестоящими судами. Також автор пише: «В підтвердження нашого висновку про відновлення провадження у кримінальній справі за нововиявленими обставинами лише вищестоящим судом можна назвати те, що предметом розгляду може бути не лише вирок, винесений судом першої інстанції, але й рішення апеляційної та касаційної інстанцій. У разі наділення суду, який виніс вирок чи інше судове рішення, повноваженнями з відновлення провадження у кримінальній справі, також слід передбачити повноваження з відміни рішень вищестоящих судових інстанцій. Це буде суперечити принципу інстанційності при реалізації діяльності з перевірки правосудності судових рішень у кримінальній справі, де суд нижчестоящої інстанції не вправі відмінити рішення вищестоящего суду» [6, с.72].

Проти позиції М.О. Громова також виступає В.С. Посник, який пише, що суд першої інстанції, який не наділений правом перевіряти законність і обґрунтованість постановлених ним та набутих законної сили вироків та ухвал, не може відмінити їх у зв'язку з відкриттям нових обставин. Це може та повинен робити лише вищестоящий суд по відношенню до того суду, який постановив неправосудне судове рішення. Лише в цьому випадку можуть бути створені необхідні умови для правильного вирішення питання про відновлення кримінальної справи [7, с.197].

Ми, в свою чергу, погоджуємось з наведеними М.О. Громовим аргументами щодо об'єктивності суддів при перегляді винесених ними рішень за нововиявленими обставинами.

Проте, чи не суперечить висловлена М.О. Громовим позиція принципу інстанційності? У своєму рішенні № 9-рп/2011 від 12.07.2011 р. Конституційний Суд України роз'яснив, що під принципом інстанційності слід розуміти таку організацію судової системи, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої [8]. Тобто, принцип інстанційності передбачає сувору побудову системи правосуддя таким чином, коли виключно вищестоящий суд має право скасувати рішення нижчестоящего суду. Крім того, згідно даного принципу, жоден суд не наділений повноваженнями скасовувати власні рішення.

В свою чергу, у ч.1 ст.467 КПК закріплено право суду, який переглядає судові рішення за нововиявленими обставинами, скасувати вирок чи ухвалу і ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення. Відповідно до наведеної норми, суд, який переглядатиме судові рішення за нововиявленими обставинами, має право скасувати рішення суду вищої чи тієї самої інстанції, що, безперечно, суперечитиме принципу інстанційності.

Проте, ч.2 ст.467 КПК містить суперечливу норму, відповідно до якої з набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні. Таким чином виникає логічне запитання – для чого суду реалізовувати положення ч.1 ст.467 КПК та скасовувати рішення, яке він переглядає за нововиявленими обставинами, таким чином у частині випадків порушуючи принцип інстанційності, якщо з набранням законної сили новим судовим рішенням, рішення, що переглядається, втратить законну силу на підставі положень ч.2 ст.467 КПК?

У зв'язку з викладеним пропонуємо судам при винесенні рішень у кримінальному провадженні за нововиявленими обставинами керуватись ч.2 ст.467 КПК та не скасовувати судові рішення, які підлягають перегляду, а лише створювати умови для втрати ними законної сили.

Крім того, також треба звернути увагу ще на один недолік у конструкції ч.1 ст.467 КПК, де після вказівки на право суду скасувати судові рішення у кримінальному провадженні за нововиявленими обставинами, законодавець говорить про те, що при ухваленні нового судового рішення суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції.

Проте, згідно положень КПК, жодна судова інстанція не наділена повноваженнями скасовувати ані рішення тієї ж судової інстанції, ані рішення вищестоящего суду. Таким чином, у ч.1 ст.467 КПК наявна очевидна неузгодженість між собою норм, що регулюють діяльність суду у одному і тому самому провадженні.

З метою усунення вищевикладених протиріч та уніфікації діяльності судів, зокрема, в частині ухвалення та набуття чинності новими судовими рішеннями у кримінальному провадженні за нововиявленими обставинами, вважаємо за доцільне виключити з КПК норму ч.1 ст.467 щодо права скасування судових рішень у такому провадженні. При цьому залишивши в імперативному порядку дію норми ч.2 ст.467 КПК, відповідно до якої з набранням законної сили новим судовим рішенням у провадженні за нововиявленими обставинами втрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні.

Крім того, не можна не звернути уваги на наявність ще однієї колізії у КПК, а саме: ч.5 ст.33 Кодексу встановлює, що кримінальне провадження за нововиявленими обставинами здійснюється судом, який ухвалив рішення, що переглядається. Всупереч цьому у ч.1 ст.463 закріплено, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції (та й розглядається тим самим судом, відповідно до норм глави 34 КПК), який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин. І тут необхідно провести розмежування між термінами «суд, який ухвалив рішення» та «суд, який першим допустив помилку». Вважаємо очевидним, що під «су-

дом, який першим допустив помилку», слід розуміти суд будь-якої інстанції, який вперше у конкретному провадженні у судовому рішенні виклав обставини, що не відповідають дійсним фактам про подію кримінального правопорушення. При цьому тут не має значення умова набуття рішенням суду законної сили.

Для того, щоб зрозуміти суть поняття «ухвалення судового рішення», доцільно звернутись до ст.375 КПК, де сказано: «Судове рішення ухвалюється простою більшістю голосів суддів, що входять до складу суду. Якщо рішення ухвалюється у нарадчій кімнаті, відповідні питання вирішуються за результатами наради суддів шляхом голосування, від якого не має права утримуватись ніхто з суддів. Головуючий голосує останнім. У разі ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті його підписують усі судді». Таким чином із змісту даної статті вбачається, що під ухваленням судового рішення слід розуміти діяльність суддів (судді), наслідком якої є формулювання змісту судового рішення за результатами розгляду справи, що має місце до набуття рішенням законної сили.

Проте, поняття «ухвалення рішення» поширюється не лише на суд першої інстанції, але й на перевірочні судові провадження. Цьому слугує підтвердженням норма ч.2 ст.418 КПК, відповідно до якої рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються в порядку, передбаченому статтями 368-380 даного кодексу (тобто, у вище описаному порядку, встановленому для судів першої інстанції). Аналогічна норма міститься у ч.2 ст.441 КПК та поширюється на касаційне провадження.

Таким чином, ухвалити рішення, яке підлягатиме перегляду за нововиявленими обставинами, може не лише суд першої інстанції, але й суди апеляційної та касаційної інстанцій під час перегляду рішення суду першої інстанції. За таких обставин може скластись ситуація, відповідно до якої у одному і тому самому провадженні будуть існувати рішення, ухвалені трьома різними судовими інстанціями, і у кожному з таких рішень

буде наявна помилка (помилки), допущена судом внаслідок незнання про конкретні обставини, які мають значення для провадження і не були відомі суду на час ухвалення судового рішення. У такій ситуації, в сенсі ч.5 ст.33 КПК, незрозуміло, який суд все ж таки повинен переглядати рішення за нововиявленими обставинами.

Разом із цим, враховуючи наявність спеціальної норми, закріпленої у ч.1 ст.463 КПК, вважаємо, що такими повноваженнями все ж таки наділений лише суд, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування нововиявлених обставин.

І тут одразу треба звернути увагу на ще одну проблему, яка полягає у можливій наявності труднощів в учасників судового провадження у визначенні суду, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування нововиявлених обставин у разі, якщо у провадженні існують декілька відмінних судових рішень різних інстанцій, які вирішують кримінальне провадження по суті. Адже не обов'язково судом, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування нововиявлених обставин буде суд, який ухвалив остаточне рішення у провадженні, що набуло законної сили. За таких обставин учасникам судового провадження важко буде правильно визначити суд, до якого слід звертатись із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Таким чином, нормативна конструкція, закріплена у ч.1 ст.363 КПК, сприятиме виникненню випадків, коли заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подаватимуться до суду, який першим не допускав помилку, проте ухвалив одне з рішень у кримінальному провадженні.

У зв'язку з цим виникає ще одне запитання – яким чином має діяти суд, що отримав заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, проте не є судом, який першим допустив помилку в сенсі ч.1 ст.463 КПК? На жаль, КПК не дає відповіді на вказане запитання. Ст.464 КПК визначає випадки залишення заяви про перегляд судового рі-

шення за нововиявленими обставинами без руху або її повернення. Такими випадками є невідповідність заяви вимогам, передбаченим ст.462 КПК. Принагідно зауважимо, що вказана стаття не висуває вимоги щодо подання заяви виключно до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про нововиявлені обставини.

Розглядаючи дану ситуацію, слід також звернутись до положень ст.34 КПК, яка містить підстави, за наявності яких кримінальне провадження може бути передане від одного суду до іншого. Проте, розглядувана стаття так само не містить такої підстави для передачі провадження до іншого суду, як порушення правил інстанційної підсудності, а тому не дає відповіді на поставлене запитання.

Таким чином, суддя, який отримав заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, проте не є суддею суду, який першим допустив помилку внаслідок незнання про такі обставини, не має законних підстав повернути вказану заяву особі, яка її подала, або ж залишити її без руху.

Крім того, для того, щоб суддя визначив суд, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування нововиявлених обставин, йому потрібно витребувати та проаналізувати матеріали кримінального провадження, що вже буде мати місце після відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами. При цьому суддя, відповідно до ч.2 ст.464 КПК, повинен не пізніше наступного дня, після отримання заяви, вирішити питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

У зв'язку з викладеним, з метою усунення наявних протиріч, а також вдосконалення нормативного регулювання досліджуваного інституту, пропонуємо при визначенні суду, який переглядатиме судові рішення за нововиявленими обставинами, користуватись категорією «суд, який ухвалив рішення, що підлягає перегляду за нововиявленими обставинами». З цією метою слід внести відповідні зміни до ч.1 ст.463 КПК України. Вказана конструкція до-

зволить зберегти повноцінну дію принципу інстанційності на даній стадії кримінального провадження.

Для порівняння слід навести приклад вирішення даної ситуації у Російській Федерації. Глава 49 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації встановлює, що прокурор зі своїм висновком, матеріалами кримінальної справи та проведеної перевірки (розслідування) звертається до вищестоящого суду відносно того суду, рішення якого підлягає перегляду. Вищестоящий суд розглядає зазначені матеріали у судовому засіданні з викликом та заслуховуванням сторін, після чого скасовує судові рішення та передає справу на новий судовий розгляд чи закриває кримінальну справу, або ж відхиляє висновок прокурора [9]. Таким чином, рішення суду скасовується за нововиявленими обставинами виключно вищестоящим судом. Наведеною структурою перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами російським законодавцем дотримано вимоги принципу інстанційності.

При цьому, ми вважаємо нормативну конструкцію, передбачену у статтях 417–418 КПК Російської Федерації, невиправдано ускладненою, оскільки вищестоящий суд приймає рішення про скасування судового рішення ще до початку безпосереднього дослідження нових обставин у сукупності з іншими матеріалами справи. І лише після цього відповідний суд проводить новий судовий розгляд, під час якого, в тому числі, безпосередньо досліджує докази, якими обґрунтовуються нововиявлені обставини. В такому випадку може мати місце ситуація, за якої зазначений суд залишить своє рішення, скасоване вищестоящим судом, без змін. Як наслідок матимемо два судові провадження, які не призвели до настання нових правових наслідків, тобто рішення суду залишилось без змін.

Саме у зв'язку з викладеним вважаємо за доцільне залучати до перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами лише одну судову інстанцію, яка спочатку буде досліджувати докази, що обґрунтовують існування нововиявлених обставин, а вже потім

приймати рішення про доцільність скасування судового рішення.

Крім того суд, на підставі ч.3 ст.466 КПК, має право своєю ухвалою зупинити виконання судового рішення, яке підлягає перегляду за нововиявленими обставинами, до закінчення перегляду. Саме у зв'язку з викладеним та можливістю застосування наведеної норми вважаємо недоцільним скасовувати судові рішення, як це передбачено КПК Російської Федерації, без безпосереднього дослідження у судовому засіданні доказів, якими сторона кримінального провадження обґрунтовує існування нововиявлених обставин.

Розглядаючи можливість зупинення виконання судового рішення, яке переглядається за нововиявленими обставинами, необхідно уточнити, що виконання не усіх судових рішень може бути зупинене. Зокрема, судові рішення, якими призначено покарання, пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі (пункти 8–12 ч.1 ст.51 Кримінального кодексу України), виходячи з суті таких покарань та режиму їх виконання, не можуть бути зупинені, оскільки це може спричинити безпідставне ухилення особи від відбування кримінального покарання.

Також ми не можемо не звернути увагу на положення ч.1 ст.466 КПК, відповідно до якого заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. І тут ми так само вбачаємо прорахунки у нормативному регулюванні, які полягають у тому, що процедура касаційного оскарження судових рішень (у разі перегляду судового рішення судом касаційної інстанції) не передбачає дослідження доказів судом, на відміну від проваджень у інших судових інстанціях. Так, згідно ч.1 ст.433 КПК, суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати

доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

Таким чином, суд касаційної інстанції не володіє потрібним правовим інструментарієм для належної перевірки джерел походження нововиявлених обставин та їх встановлення в ході судового розгляду. А без цього суд не має права врахувати нововиявлені обставини при ухваленні нового рішення у провадженні, за виключенням випадку, коли такі нововиявлені обставини встановлені рішенням суду, що набрало законної сили. За такої ситуації відповісти на запитання, яким чином суд касаційної інстанції повинен перевіряти нововиявлені обставини, не виявляється за можливе. Межі перегляду рішення касаційним судом, закріплені у ч.1 ст.433 КПК, фактично унеможливають активну участь такого суду при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами. На відміну від зазначеного, суди першої та апеляційної інстанцій мають право досліджувати докази та визнавати встановленими обставини провадження. Так само слід звернути увагу, що суд касаційної інстанції не має права за клопотанням сторін кримінального провадження давати доручення органу досудового розслідування, про які ми говорили вище, на проведення окремих слідчих дій, спрямованих на перевірку та встановлення нововиявлених обставин.

З метою вирішення даної ситуації пропонуємо у КПК встановити єдиний порядок перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами незалежно від того, суд якої інстанції переглядатиме судові рішення, а саме – порядок, передбачений для розгляду кримінальних проваджень у судах апеляційної інстанції. Свою позицію ми обґрунтовуємо тим, що порядок апеляційного перегляду є дещо спрощеним по відношенню до порядку, встановленого для суду першої інстанції, що дозволить певною мірою спростити та прискорити процедуру. Разом із цим, на відміну від касаційного провадження, такі правила дозволяють досліджувати докази та надавати

доручення органам досудового розслідування на проведення окремих слідчих дій.

Таким чином ми бачимо, що новий КПК закріпив ряд прогресивних положень у нормативному регулюванні інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, зокрема, відновив дію принципу змагальності, скоротив строк для подання заяви та визначив її форму, передбачив можливість оскарження судового рішення, винесеного внаслідок провадження за нововиявленими обставинами. Разом із цим ми змушені констатувати, що автори глави 34 КПК припустились і певних прорахунків, які на практиці можуть ускладнити процедуру перегляду судового рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 254 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=4&nreg=1003-05>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. – Х. : Українське державне видавництво, 1944. – 251 с.
4. Статут кримінального судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/ust_ugprav.php.
5. Громов М. О. Теоретические и практические проблемы возобновления уголовных дел по вновь открывшимся обстоятельствам: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Громов М. О. – М., 1993. – 398 с.
6. Собенин А. А. Механизм проверки правосудности судебных решений ввиду новых или вновь открывшихся обстоятельств по уголовному делу: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Собенин А. А. – М., 2007. – 205 с.
7. Посник В. С. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам в советском уголовном процессе: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Посник В. С. – М., 1969. – 267 с.

8. Рішення Конституційного Суду України : від 12.07.2011 р., № 9-рп/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=146991>.

9. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/12125178-050.htm#par24831>.

Пшеничний І. І. Здобутки та прорахунки нормативно-правового регулювання інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / І. І. Пшеничний // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 507–513 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_85.pdf

Розглянуто та проаналізовано проблемні моменти практичного застосування окремих норм інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами нового Кримінального процесуального кодексу України, а також запропоновано шляхи їх вирішення. Акцентовано увагу на новелах нормативного регулювання даного інституту, які сприятимуть якнайкращому вирішенню завдань кримінального судочинства.

Пшеничний І.І. Достижения и просчеты в нормативно-правовом регулировании института пересмотра судебных решений в связи с вновь открывшимися обстоятельствами согласно новому Уголовному процессуальному кодексу Украины

Рассмотрены и проанализированы проблемные моменты практического применения отдельных норм института пересмотра судебных решений в связи с вновь открывшимися обстоятельствами нового Уголовного процессуального кодекса Украины, а также предложены пути их разрешения. Акцентируется внимание на новеллы нормативного регулирования данного института, которые будут способствовать наилучшему решению задач уголовного судопроизводства.

Pshenychnyy I.I. Achievements And Miscalculations in the Normative-Legal Regulation of the Institute of Review of Judgments According to the Newly Revealed Circumstances in Accordance with the New Criminal Procedure Code of Ukraine

Deals with the controversial points of practical application of separate norms of the institute of review of judgments according to the newly revealed circumstances of the new Criminal Procedure code of Ukraine, that are thoroughly analyzed as well as the ways of settling them are offered. The proper attention is paid to the novels of the normative regulation of this institute, which will contribute to the best solving of criminal procedure's tasks.

Форум